

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GENDER: NAZARIYALAR, STEREOTIPLAR VA INKLYUZIVLIK

Yusupova Gulxumor

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tarjima nazariyasi va
amaliyoti kafedrası tayanch doktoranti*

Urganch, 220100, O'zbekiston; e-mail: yusupova.gulxumor@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada til va gender o'rtasidagi murakkab lingvistik hamda ijtimoiy munosabatlar zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Gender lingvistikasi sohasidagi asosiy nazariyalar, jumladan, farq, hukmronlik va performativlik yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Til orqali gender identifikatsiyasi, stereotiplashuvi va madaniy konstruktsiya jarayonlari yoritilib, inklyuziv til va teng huquqlilikka erishishda tilning o'rni ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *gender, gender lingvistika, stereotip, performativlik, identifikatsiya, inklyuziv til, ijtimoiy konstruktsiya*

KIRISH

Til va gender o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy lingvistika sohasida dolzarb tadqiqot mavzusi hisoblanadi. Til nafaqat jamiyatdagi jinsiy identifikatsiyani ifodalash vositasi, balki gender stereotiplari va ijtimoiy rollarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda gender lingvistikasi nazariyalari, xususan, farq, hukmronlik va performativlik yondashuvlari asosida til va gender munosabatlari keng ko'lamda o'rganilmoqda. Ushbu maqolada til va gender o'rtasidagi lingvistik va ijtimoiy bog'liqliklar, gender stereotiplari, shuningdek, inklyuziv til konseptlari tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy jamiyatda til orqali gender identifikatsiyasi va tenglikka erishish yo'llarini yoritishga qaratilgan bo'lib, tilshunoslik, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi tadqiqotlar natijalariga tayangan.

ASOSIY QISM

1. Gender lingvistikasi: nazariy asoslar va rivojlanish bosqichlari

Gender lingvistikasi 1970-yillardan boshlab mustaqil ilmiy soha sifatida shakllandi. Ushbu yo'nalish til va jins o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadi hamda jinsiy identifikatsiyaning til orqali ifodalanishini tahlil qiladi. Asosiy nazariy yondashuvlarga Robin Lakoffning defitsit nazariyasi, Deborah Tannenning farq nazariyasi, Dale Spender va Pamela Fishmanlarning hukmronlik nazariyasi kiradi. Judith Butler esa genderni performativ hodisa sifatida ko'rib, insonlar o'z genderini nutq va harakatlar orqali "amalga oshiradi" deb ta'riflaydi. [3]

Gender lingvistikasi rivojlanishining uch bosqichi ajratiladi:

- 1) Alarmistik bosqich, bunda til birliklari va jinsiy identifikatsiya o'rganiladi;
- 2) Feministik konseptualizatsiya bosqichi, feministik nazariyalar va amaliyotlar shakllanadi;

3) Feministikadan keyingi bosqich, genderni madaniyatlararo va ko'p tillik materialda o'rganish va yangicha yondashuvlar ishlab chiqiladi. [4]

2. Til va gender stereotiplari

Til orqali jinslar o'rtasidagi ijtimoiy rollar va stereotiplar mustahkamlanadi. Ko'plab tillarda ayollar va erkaklarga oid semantik farqlar mavjud bo'lib, masalan, "oqila ayol" iborasi ko'pincha muloyimlik va bo'ysunuvchanlikni ifodalasa, "erkakchilik" kuch va qat'iyat bilan bog'lanadi. Bu stereotiplar til orqali takroran ijtimoiy ongda mustahkamlanadi va jinsiy rollarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. [2]

O'zbek tilida grammatik gender mavjud emas, ammo leksik va frazeologik birliklar orqali jinsiy farqlar aks etadi. Ayollar va erkaklar nutqida uslubiy va leksik farqlar kuzatiladi, ular ijtimoiy rollar bilan bog'liq bo'lib, muloqotda o'ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi. [1]

3. Gender va inklyuziv til

So'nggi yillarda ko'plab tillarda gender neytral shakllarni ishlab chiqish va qo'llash harakati kuchaymoqda. Ingliz tilida "they" olmoshi gender neytrallikni ifodalashda keng qo'llanilmoqda, nemis tilida esa "Studierende" kabi betaraf shakllar tavsiya qilinmoqda. O'zbek tilida inklyuziv til rivojlanish bosqichida bo'lib, ayniqsa rasmiy hujjatlar, ta'lim va ommaviy axborot vositalarida gender neytrallikka e'tibor oshmoqda. [5]

Inklyuziv til gender stereotiplarini kamaytirish, ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Ayrim davlatlarda, masalan, Shvetsiya va Kanadada, gender neytral til siyosati davlat darajasida qo'llanilmoqda.

4. Gender va til siyosati

Til siyosati gender tengligini ta'minlashga qaratilgan normativ hujjatlar va amaliyotlarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasida davlat til siyosati gender tengligini mustahkamlashga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim, madaniyat va ommaviy axborot vositalarida inklyuziv tilni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu jarayon ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashda til vositasining ahamiyatini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasida til siyosati gender tengligini ta'minlashga qaratilgan hujjatlar bilan mustahkamlanmoqda. 2020-yilda qabul qilingan davlat tilini rivojlantirish to'g'risidagi konsepsiya doirasida barcha millat va elatlarning tillarini rivojlantirish, teng imkoniyatlar yaratish va inklyuzivlikka e'tibor kuchaymoqda. [6]

XULOSA

Zamonaviy lingvistikada gender masalasi til orqali nafaqat ifodalanadi, balki ijtimoiy ongda shakllanadi va mustahkamlanadi. Til gender identifikatsiyasi, stereotiplashuv va ijtimoiy rollarning barqarorlashuvida bevosita vosita sifatida xizmat qiladi. Gender lingvistikasi nazariyalari — farq, hukmronlik va performativlik yondashuvlari orqali jins va til munosabatlari chuqur tahlil qilinmoqda.

Inklyuziv til konseptining shakllanishi esa zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va diskriminatsiyani bartaraf etishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston sharoitida bu yo'nalish endigina rivojlanayotgan bo'lsa-da, davlat til siyosati va madaniy-ma'rifiy islohotlar bu borada ijobiy imkoniyatlar yaratmoqda.

Kelgusida gender tengligini mustahkamlash, ayol va erkaklar o'rtasida til vositasida teng muomala madaniyatini shakllantirish uchun lingvistik tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish dolzarb vazifadir. Shunday qilib, til faqat jamiyatlardagi mavjud ijtimoiy holatlarni aks ettiribgina qolmay, balki ijtimoiy tenglikni shakllantirish va mustahkamlashda faol vosita sifatida ham xizmat qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yusupova G. Tilshunoslikda gender tadqiqining nazariy asoslari // O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2023. — № 2 (49). — B. 18-37.
2. Komilova N. Zamonaviy tilshunoslikda gender nazariyasi asoslari // FarDU ilmiy xabarlar. — 2023. — B. 80-82.
3. Haqberdiyeva G. The main features of gender linguistics // EPRA International Journal of Research and Development. — 2022. Volume: 7, Issue: 9.— B. 119-121.
4. Juraeva Z. The study of the gender paradigm in modern linguistics // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. — 2022. — № 8. — B. 52-60.
5. <https://education-profiles.org/central-and-southern-asia/uzbekistan/~inclusion>
6. <https://strategy.uz/index.php?news=1109&lang=en>